

De kracht van spel

Waar leerkrachten
en kinderen elkaar ontmoeten

Annerieke Boland
Ilse Aerden
Jo Van de Weghe
Caroline Vancraeyveldt

De uitgever heeft zo zorgvuldig mogelijk getracht alle (beeld)rechthebbenden te achterhalen. Wie desondanks meent auteursrechtelijk aanspraak te kunnen maken, verzoeken wij contact op te nemen met de uitgeverij.

De kracht van spel

Waar leerkrachten en kinderen elkaar ontmoeten

Annerieke Boland, Ilse Aerden, Jo Van de Weghe en Caroline Vancraeyveldt

ISBN 978 90 8560 093 0

NUR 847

THEMA YBL/4CD/JNE

© 2022 Uitgeverij SWP Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 j°. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met Uitgeverij SWP voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen door een onderwijsinstelling van een gedeelte uit deze uitgave, in papieren vorm of digitaal, (bijvoorbeeld voor plaatsing ervan op uw digitale leeromgeving of in een reader) kunt u zich richten tot: Stichting UvO, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, Tel. 023-8700212, www.stichting-uvo.nl UvO@cedar.nl.

Inhoud

Voorwoord	8
Hoofdstuk 1 De kracht van spel	11
<i>Door Annerieke Boland en Ilse Aerden</i>	
1.1 Op onderzoek naar de kracht van spel	12
1.2 Kenmerken van spel	15
1.3 Een nieuw kind in een bestaande wereld	17
1.4 De functies van onderwijs	19
1.5 Spel en onderwijs	20
1.6 De sleutelrol van interactie	22
1.7 Spel: waar kinderen en leerkrachten elkaar ontmoeten	24
1.8 Meespelen: onderbreking of ondersteuning?	26
1.9 Samengevat: Wat hebben we voor ogen met spel?	29
1.10 Spel in onderwijs: een onderbouwde keuze	30
1.11 Opbouw van het boek	34
Intermezzo I Grip op kwaliteit van spel via welbevinden en betrokkenheid	37
<i>Door Bart Declercq</i>	
Hoofdstuk 2 Samen-Spel: een warme relatie met elk kind	51
<i>Door Caroline Vancraeyveldt en Annerieke Boland</i>	
Inleiding	51
2.1 Verbinding als startpunt	52
2.2 Verbinding in rust	55
2.3 Meespelen in verbinding	56
2.4 Verbinden bij uitdagend gedrag	60
2.5 Casus 1 Kinderen die zich niet helemaal veilig voelen bij de leraar	62
2.6 Casus 2 Kinderen die vaak je aandacht vragen	66
2.7 Casus 3 Kinderen die veel ondersteuning vragen in het omgaan met gedrag en emoties	72
Tot slot	79
Samenvatting	79

Intermezzo II De ontwikkeling van doen-alsof-spel 81

Door Annerieke Boland en Ilse Aerden

Hoofdstuk 3 Hoe stuur je zelfsturing in vrij spel? 101

Door Ilse Aerden, Tinne Van Camp en Caroline Vancraeyveldt

- 3.1 Zelfsturing als motor voor betrokken spel 102
- 3.2 Meer kansen creëren voor zelfsturing in de speelleeromgeving 107
- 3.3 Doen-alsof-spel en zelfsturing 112
- 3.4 Spelbegeleiding: wat is nu mijn rol als leerkracht? 115
- 3.5 Afstand nemen en terugblikken 123
- Tot slot 124
- Samenvatting: hoe stuur je zelfsturing? 126

Hoofdstuk 4 Spelen met taal 129

Door Annerieke Boland, Resi Damhuis en Eefje van der Zalm

- 4.1 Vragen over taal en spel 129
- 4.2 Taal en spel: een gouden combinatie 131
- 4.3 De combinatie van taaldenken en spel in de praktijk 136
- 4.4 Smeltende ijsjes: welke kernelementen herken je? 138
- 4.5 In de papierfabriek: complexe denktaal uitlokken 140
- 4.6 Bij de dierenarts: verrijken 143
- 4.7 Op de thee bij Denise: extra uitdaging voor laagtaalvaardige kinderen 147
- 4.8 Ervaringen van professionals 153
- Tot slot 154
- Samenvatting 155

Hoofdstuk 5 Rekenen op spel 157

Door Annerieke Boland, Eefje van der Zalm en Ronald Keijzer

- 5.1 Wiskunde als menselijke activiteit 158
- 5.2 Op zoek naar wiskundekansen 160
- 5.3 Wiskundedomeinen in de leefwereld van kinderen 161
- 5.4 De drie V's met een wiskundebril 166
- 5.5 Verkennen en verbinden 166
- 5.6 Taal en wiskunde 169
- 5.7 Wiskunde is een werkwoord 171
- 5.8 Verbinden en verrijken 174
- 5.9 Nieuwsgierigheid, exploreren en communiceren 182

Tot slot	184
Samenvatting	185

Intermezzo III Loose parts play: een waaier aan handelingsmogelijkheden 187

Door Hilde Stroobants

Hoofdstuk 6 Partners in spel 195

Door Jo Van de Weghe, Lien De Coninck, Hannelore De Greve, Jan Van de Wiele en Stefanie Leirens

6.1 Onderwijs maak je samen	196
6.2 Een thema verkennen met peuters: van sprokkeldagen naar een aanbod op maat	197
6.3 Dat prikt een beetje	204
6.4 Herhalen, taalsteun en bevestiging	206
6.5 Een thema verkennen met kleuters. Via drie fasen naar hogere betrokkenheid in je klas	207
6.6 Aan de slag met het thema 'ik fiets!'	214
Tot slot	216
Samenvatting	217

Hoofdstuk 7 Tijd voor spel! 219

Door Caroline Vancraeyveldt, Ilse Aerden, Annerieke Boland en Jo Van de Weghe

7.1 Spelen is leren	220
7.2 Een krachtig kindbeeld	223
7.3 Tijd geven, nemen en krijgen	228
Tot slot	236

Dankwoord 239

Over de auteurs 241

Literatuur en verantwoording 245

Bijlagen bij hoofdstuk 6 261

Bijlage 1 Weekschema van juf Diette bij het thema kriebeldiertjes 263

Bijlage 2 Hoekenfiches van juf Babs bij thema 'ik fiets'. 268

Voorwoord

Iedereen die met jonge kinderen werkt, zal zich herkennen in de uitdaging het voorgeschreven curriculum te verbinden met de peuters en kleuters die op dat moment voor je zitten. Werken met jonge kinderen en hen begeleiden in spel is heerlijk, maar soms ook best een kunst. Kinderen zijn niet maakbaar, maar gelukkig wel heel raakbaar. Werken met jonge kinderen is een boeiende zoektocht in het vinden van een goede balans. Tussen wat je je voorgenomen hebt en wat er zich concreet voordoet. Tussen autonomie verlenen en verbonden blijven. Tussen ruimte geven en veiligheid bieden.

Geen enkel boek en geen enkele theorie kan je voorschrijven hoe jouw groep in een bepaalde situatie zal reageren en wat jij dan precies moet doen om de ontwikkelingskansen zo optimaal mogelijk te stimuleren. Het is onderzoeken, uitproberen, reflecteren. Vallen, opstaan en bijleren. Ontdekken wat je kinderen én jij echt nodig hebben om in de drukte en complexiteit van het werk dicht te blijven bij dat wat je belangrijk vindt. Zodat je steeds beter weet hoe kinderen zich ontwikkelen en wat dat betekent voor je aanpak.

Gelukkig hoef je dat niet alleen te doen. Hogescholen in Vlaanderen en Nederland hebben hun krachten in dit boek gebundeld en hebben uitdagingen en mogelijkheden beschreven die zij ontdekten tijdens praktijkonderzoek met leerkrachten. Het is een fijne mix geworden van herkenbare praktijkervaringen en relevante theoretische onderbouwing.

Dit boek is een uitnodiging om na te denken over je eigen praktijk. Door de herkenbare ervaringen van leerkrachten en de uit praktijkonderzoek voortgekomen onderbouwingen, word je je meer en meer bewust van de kansen en mogelijkheden die er liggen in jouw groep. Je wordt uitgenodigd je eigen verhaal te onderzoeken en aan de slag te gaan, een laagje dieper te kijken, verschillende brillen op te zetten, te kijken naar zelfsturing, materiaalkeuze en jouw rol, en kleine interventies te doen bij ogenschijnlijk grote uitdagingen. Je wordt uitgenodigd mee te spelen met kinderen. Structureel tijd te maken en

vertrouwde routines op te bouwen. En vaardiger te worden in hoe je spel verkent op een manier dat een kind in het spel blijft.

Je kunt niet precies plannen wanneer kinderen wat precies leren of welke ontwikkelingssprong op welk moment zal komen. Maar door onderzoekend en met aandacht in het proces te zijn, herken je deze momenten en leer je er op in te haken.

De kracht van spel vertelt realistische verhalen van mensen zoals jij en ik. Het laat je nadenken over de leerkracht die jij wilt zijn voor je peuters en kleuters. Het geeft je inspiratie voor je dagelijkse praktijk, relativering voor als het eens een dagje minder gaat, en taal en onderbouwing om het gesprek aan te gaan over de kracht van spel.

Heel veel plezier bij het lezen van dit boek, en ik wens je vooral ook heel veel nieuwe inzichten en ideeën om je praktijk én jezelf te verrijken!

Wilma van Esch

Expert onderwijs en opvoeding

www.wilmavanesch.nl

Hoofdstuk 1

De kracht van spel

Door Annerieke Boland en Ilse Aerden

Op een warme zonnige dag spelen de kleuters en peuters samen op het plein. Het is zo'n dag waarop veel kinderen in de zandbak te vinden zijn. Juf Liesbeth en meester Gregory hebben teilen gevuld met water, zodat de kinderen water kunnen pakken. Juf Liesbeth observeert Jordi van 5. Hij heeft voorzichtig een emmer met zand omgekeerd. Dat is een toren voor zijn zandkasteel. Het valt haar op dat hij met grote nauwkeurigheid enkele scheurtjes dicht in de muren van zand door met een natte vinger zacht over het zand te wrijven. Hij kijkt er vol voldoening naar. Ze bedenkt dat ze straks even bij hem langsgaat om te vragen hoe hij de muren zo glad heeft gekregen. Naast Jordi zit Leana, een meisje uit de peutergroep. Ze heeft een zeefje in haar hand dat ze zonder veel kracht te zetten een beetje in het zand duwt. Ze kijkt wat om zich heen. Zonder veel animo duwt ze het zeefje nog eens in het zand. Juf Liesbeth gaat op de rand van de zandbak zitten en pakt ook een zeefje. Ze duwt het ook een beetje in het zand. Leana kijkt ernaar. Juf Liesbeth drukt het nog eens in het zand en schept nu bij het omhooghalen een beetje zand met het zeefje. Ze houdt het wat hoger en kijkt hoe het zand door de zeef gaat. Leana kijkt ook en doet haar juf nu na.

Aan de andere kant van de zandbak spelen Aisha en Vince. Ze hebben een sleuf gegraven waar ze steeds kleine beetje water in gieten. Het water trekt snel in het zand en de randen storten steeds een beetje in, omdat ze te nat worden. Meester Gregory ziet wat er gebeurt en komt erbij zitten. Vince vertelt wat er gebeurt. Meester Gregory kijkt even mee als Aisha er weer water ingiet en ziet gebeuren wat Vince net vertelde. Tja, wat nu? Hoe kunnen we er nu voor zorgen dat het water niet meteen wegstroomt? Vince en Aisha beginnen te brainstormen. Ze gaan op zoek naar steentjes en veertjes om de bodem dicht te maken.

Gregory wacht op de rand van de zandbak tot Vince en Aisha weer terugkomen en ziet ondertussen hoe Naomi en Kim op het grasveldje naast de zandbak met een opblaasbal spelen. Ze gooien de bal naar elkaar toe en roepen ondertussen naar elkaar wat wel en niet is toegestaan en wanneer je een punt verdient. Hij ziet hoe ze goed onderhandelen met elkaar. Dan lopen Aziz en Aron lachend voorbij. Ze doen alsof ze een ijsje in hun hand hebben en likken eraan terwijl ze roepen hoe heerlijk het is. 'Ik wil ook wel een ijsje!' zegt meester Gregory.

1.1 Op onderzoek naar de kracht van spel

Jonge kinderen spelen. Overal ter wereld en in allerlei omstandigheden. Niemand vertelt ze dat ze dat moeten doen; de neiging tot spelen komt van binnenuit. Kinderen beleven duidelijk plezier en voldoening aan spelen, terwijl het spel ook een zekere ernst kent. Een kind kent grote betekenis toe aan zijn spel.

In de meeste peuter- en kleutergroepen in Vlaanderen en Nederland heeft spelen een belangrijke plek in de dag. Maar veel leerkrachten en pedagogisch medewerkers hebben vragen over de **samenhang tussen spelen en het ontwikkelen en leren van kinderen**. En over de rol die je hier als leerkracht zelf in hebt. Je probeert kinderen te stimuleren in hun ontwikkeling, maar welke mogelijkheden heb je daarvoor in het spel? Hoe betrek je alle kinderen bij het spel? En **wat vraagt dat van jou?**

Ieder hoofdstuk in dit boek heeft zijn oorsprong in **specifieke vragen van leerkrachten en pedagogisch medewerkers in Vlaanderen en Nederland**. De organisatie van onderwijs en educatie aan jonge kinderen van 2 tot 6 jaar is in deze regio's niet hetzelfde (zie kader). Toch is er in de dagelijkse praktijk vooral veel wat ons bindt. De vraagstukken rond spel en onderwijs lijken sterk op elkaar. Hoe kan ik een goede relatie tot stand brengen met *alle* kinderen in mijn groep? Hoe kan ik zelfsturing ondersteunen? En welke rol speelt spel daarbij? Hoe kan de taalontwikkeling ondersteund worden in het spel, ook van kinderen die nog weinig zeggen? En wat doe ik met rekenen-wiskunde? Hoe zorg ik ervoor dat *alle* kinderen betrokken zijn bij het thema in de klas, en niet alleen de kinderen die zich gemakkelijk kunnen uitdrukken?

Deze vragen hebben aanleiding gegeven tot **praktijkgerichte onderzoeken** waarin leerkrachten, pedagogisch medewerkers en onderzoekers samen hebben uitgezocht hoe we het leren en ontwikkelen in spel beter kunnen begrijpen en

ondersteunen. We werkten vanuit een gedeelde ambitie om samen te bouwen aan inclusief en gelijkwaardig onderwijs. Samen hebben we systematisch nieuwe praktijken ontworpen om **betere kansen te kunnen bieden aan alle kinderen** in de groep. We beschrijven in dit boek de uitdagingen en de mogelijkheden waar leerkrachten zich voor zien staan. Je vindt concrete verhalen over keuzes die leerkrachten in hun klas maken en theoretische kaders die hen hierin helpen. Over voorbeelden die lukken of soms ook niet, over uitproberen, soms vaste routines loslaten en nieuwe paden verkennen. Over ervaringen die confronteren en bepaalde opvattingen bevragen. Het zijn verhalen die de praktijktoets hebben doorstaan en tot nieuwe inzichten leiden, een kapstok bieden om verder op te bouwen voor de zoekende en reflectieve leerkracht.

Dit boek is voor iedereen die professioneel werkt of wil gaan werken met jonge kinderen (2 tot 7 jaar) in onderwijs of kinderopvang en die nieuwsgierig is naar de kracht van spel voor de ontwikkeling van kinderen. Voor het gemak spreken we in het boek over 'leerkrachten' en over 'onderwijs', maar we bedoelen daar ook pedagogisch medewerkers en kinderbegeleiders in de kinderopvang mee. We spreken vaak over kleuters, maar het gaat ook om peuters en om kinderen in een eerste leerjaar/groep 3. Op de meeste scholen kan daar nog veel meer ruimte en tijd worden (vrij)gemaakt om te spelen.

Educatie en onderwijs aan jonge kinderen in Vlaanderen en Nederland

Wist je dat?

- Het grootste verschil tussen Vlaanderen en Nederland zit in de leeftijdsgroep van 2 tot 4 jaar. In Vlaanderen gaan kinderen vanaf 2,5 jaar al hele dagen naar school. In Nederland zitten kinderen van deze leeftijd nog op de kinderopvang; ze gaan daar vaak een paar dagen of enkele dagdelen per week naartoe. De groep bestaat dan uit maximaal zestien kinderen en er zijn altijd twee pedagogisch medewerkers per groep. In Vlaanderen zijn de groepen vaak groter. Voor een aantal uren kunnen kleuterleerkrachten rekenen op ondersteuning van kinderbegeleiders. In Nederland gaan kinderen naar school vanaf 4 jaar.
- De overgang in Vlaanderen van derde kleuterklas naar eerste leerjaar en in Nederland van groep 2 naar groep 3 wordt in beide landen ervaren als een belangrijk, maar vaak nog erg abrupte overgang.

- In Nederland gaan kinderen tussen 4 en 6 jaar wat vaker in gemengde leeftijdsgroepen naar school. In Vlaanderen gaan kinderen vaker in homogene leeftijdsgroepen naar school, maar soms ook in gemengde groepen. Hier kiest men soms voor om praktische redenen en soms om pedagogische redenen.

De groepsgrootte van kleuterklassen in Vlaanderen en groepen 1 en 2 in Nederland is vergelijkbaar. Doorgaans staat zowel in Vlaanderen als in Nederland één leerkracht op de groep. In Nederland is er vaak voor een of meer dagdelen een onderwijsassistent in de groep als er veel kinderen zijn met een risico op achterstand in de ontwikkeling. In Vlaanderen zijn er zorguren die op diverse manieren ingezet kunnen worden. Sommige scholen kiezen voor co-teaching waarbij twee leerkrachten samen voor een grotere groep kinderen staan.

	Hoe heet het in Vlaanderen	Hoe heet het in Nederland
2,5 jaar tot 4 jaar	kleuteronderwijs: instapklas (2,5-3 jaar), eerste kleuterklas (3-4 jaar) peuters of jongste kleuters leerkracht/kleuteronderwijzer ondersteuning van kinderbegeleider	kinderopvang, peutergroep, voorschool peuters pedagogisch medewerker
4 tot 5 jaar	kleuteronderwijs: tweede kleuterklas kleuters leerkracht	basisschool: groep 1 (jongste) kleuters leerkracht ondersteuning van onderwijs- assistent
5 tot 6 jaar	kleuteronderwijs: derde kleuterklas (oudste) kleuters	basisschool: groep 2 (oudste) kleuters
Vanaf (bijna) 6 jaar	lager onderwijs: eerste tot en met zesde leerjaar	basisschool: groep 3 tot en met groep 8

1.2 Kenmerken van spel

Laten we eerst eens bekijken wat spel precies is. We hebben daar allemaal beelden van en denken al snel aan woorden als plezier, verbeelding of vrijwilligheid. Toch gaan zulke kenmerken vaak niet allemaal tegelijk op voor alle situaties die we herkennen als spelen. Bert van Oers (2011, 2013), emeritus hoogleraar in onderwijspedagogiek, heeft veel werk verricht rond theorievorming over spel en concludeert dat het eigenlijk onmogelijk is om een sluitende definitie van spel te geven. Hij kiest dan ook voor een andere insteek. Spelen moet niet gezien worden als een speciaal soort activiteit; het is eerder een speciale manier om een activiteit uit te voeren. Welke activiteit dan ook. Het gaat dan om de volgende kenmerken (parameters):

1. het kind laat **hoge betrokkenheid** zien tijdens de activiteit;
2. het kind heeft **vrijheid in de uitvoering** van de activiteit;
3. de activiteit wordt geleid door **expliciete of impliciete regels**.

Vooraf dat derde kenmerk heeft toelichting nodig. Bij ‘regels’ denk je misschien aan ‘spelregels’, maar het wordt veel breder bedoeld. Regels gaan vooral om de kennis van **patronen, gewoontes, scenario’s of sociale gedragsregels** die kinderen onbewust of bewust hebben afgeleid uit hun dagelijkse ervaringen in de wereld om hen heen. Of die ze aan het verkennen zijn. De regels die kinderen meenemen in hun spel zijn dus niet voor alle kinderen hetzelfde. De kennis die kinderen opbouwen en de betekenis die ze daaraan geven, zijn afhankelijk van wat ze meemaken in hun eigen sociaal-culturele omgeving.

We spreken dus alleen van spelen als de uitvoering van een activiteit voldoet aan de drie kenmerken. En als die kenmerken er zijn, dan vindt er ook leren plaats in het spel. ‘Leren’ zien we dan als het **veranderen van handelingen in een activiteit**. Hoe dat werkt? Doordat kinderen in hun spel handelend bezig zijn, ervaren ze wat het effect van hun handelen is op de omgeving, of op zichzelf. Als je tegen een bal schopt, rolt die weg. Als je zomaar iets pakt van een ander kind, wordt het andere kind boos of verdrietig. Als je een mooie verkleedjurk aantrekt, voel je je bijzonder. John Dewey (1999), een pedagoog/psycholoog/filosoof van rond 1900, stelde dat zulke ervaringen op hun beurt weer van invloed

zijn op het kind, de ene keer misschien maar een heel klein beetje, de andere keer wat ingrijpender, omdat het kind iets meer weet of kan of iets meer zekerheid heeft over wat het weet of kan. En dat beïnvloedt de manier waarop het kind de volgende keer handelt. Deze veranderingen gaan bij kinderen soms snel en plotseling en soms heel geleidelijk, met veel vallen en opstaan of met een tijdelijke terugval. Blijvende, duurzame veranderingen in het handelen noemen we ‘ontwikkeling’.

We zien dat jonge kinderen hun handelingen graag **herhalen**. Keer op keer vullen ze bakjes met water en leggen die. Ze hebben meerdere ervaringen nodig, om bevestiging te krijgen over effecten van hun handelingen. Zo leren ze voorspellen wat er gebeuren gaat. Ze **construeren vanuit hun ervaringen nieuwe regels**, bewust of onbewust. Door de herhaling slijpen handelingen in. Kinderen worden steeds vaardiger en wendbaarder.

Jongere kinderen laten zich nog veel leiden door impulsen, maar geleidelijk hebben kinderen in hun spel en met hun spel **steeds duidelijkere bedoelingen**. Ze proberen hun handelen zo bij te sturen dat ze de effecten bereiken die ze voor ogen hebben. Ze gaan handelingen *finetunen*, met elkaar combineren, en toepassen in nieuwe contexten. Geleidelijk hoeven kinderen niet meer elke handeling uit te voeren, maar kunnen ze er ook over praten en nadenken zonder het tegelijkertijd te doen.

De spelende mens

Vaak wordt spelen gezien als een typisch kenmerk van kinderen, maar spelen is niet leeftijdsgebonden. **Spelen**, in al zijn vormen, **is deel van mens-zijn**. Ook als volwassenen kunnen we ‘spelen’. Het is een manier om onze persoonlijke indrukken tot uiting te brengen. Spelen is ook experimenteren, out-of-the-boxdenken. De cultuurfilosoof Johan Huizinga betoogde in zijn boek *Homo ludens* (1938), dat de mens een ‘spelende mens’ is, dat spel intrinsiek van waarde is en dat culturele en maatschappelijke vernieuwingen tot stand komen door spel. Spel verdient dus een centrale plek in het onderwijs. Niet alleen bij jonge kinderen!

1.3 Een nieuw kind in een bestaande wereld

Kinderen leren dus al spelend en handelend. We kunnen dat goed begrijpen als we ons verplaatsen in het perspectief van een kind. Hannah Arendt (1906-1975), een buitengewoon scherpzinnig filosofe, schreef in de jaren vijftig een essay over onderwijs dat ook nu nog van grote betekenis is. Ze typeerde een kind dat geboren wordt, als ‘**een nieuw mens** in een wereld die nog vreemd voor hem is’. Tegelijkertijd is dat kind een ‘**mens in wording**’, een uniek mens.

Voor jonge kinderen is alles in de wereld nog nieuw. Ze zijn van nature ontzettend nieuwsgierig naar de wereld waarin ze leven. Ze verkennen alles om zich heen en doen na wat ze volwassenen en andere kinderen om hen heen zien doen. Wij noemen dat spelen. Voor hen is het de manier waarop ze meedoen aan de wereld, indrukken opdoen en tot uiting brengen.

Kinderen gaan niet alleen op verkenning in de wereld om hen heen. Tijdens de peuter- en kleutertijd gaan kinderen zichzelf **steeds bewuster ervaren als ‘eigen persoon’**, los van de symbiose met de ouder(s) of verzorger(s). Ze leren niet alleen de buitenwereld beter kennen, maar ook de mens die ze zelf zijn en hoe ze in relatie tot anderen staan. Spelen biedt kinderen een veilige context om te ervaren wat hun nabijheid en handelen oproept bij anderen en hoe ze zelf reageren op nabijheid en handelen van anderen.

‘Het spel is de meest wezenlijke bezigheid van het veilige kind in een wereld die nog alles kan blijken te zijn.’

Martinus J. Langeveld (1972, p.56)

Arendt zegt dat **leerkrachten** een grote **verantwoordelijkheid dragen voor de beide kwaliteiten van het kind**. Het is hun taak **om de cultuur waar zij zelf deel van uitmaken, over te dragen aan het kind**, dat als ‘nieuwkomer’ toetreedt tot die cultuur. Daarbij is het belangrijk dat kinderen zich niet alleen moeten ‘voegen’ in de cultuur waarin ze als nieuwkomer zijn beland, maar dat ze de ruimte krijgen om persoonlijke betekenis te geven aan de cultuur, dat ze zich de cultuur mogen toe-eigenen.

Leerkrachten hebben ook de verantwoordelijkheid **kinderen te begeleiden in hun ontwikkeling als uniek mens**. Ze hebben de taak om ieder kind welkom te heten zoals het is, zonder dat het kind aan vooraf bepaalde beelden zou moeten voldoen. Leerkrachten creëren een veilige omgeving voor kinderen om zichzelf te zijn, zodat zij de ruimte voelen om iets nieuws te beginnen, iets unieks.

Als nieuwe generatie zullen kinderen dan de cultuur op hun eigen manier interpreteren en erop reageren. Zo vernieuwen kinderen ook de sociale cultuur. Zowel voor kinderen zelf, als voor het voortbestaan van de cultuur is het van belang dat kinderen hun uniciteit ontwikkelen, dat ze ‘mens worden’. Hoewel het proces van menswording wellicht nooit helemaal stopt, wordt het fundament gelegd in de vroege jaren. Van jongs af aan hebben kinderen een veilige relatie nodig met hun verzorgers om zichzelf te voelen en te leren kennen.

Nataliteit en pluraliteit

Arendt introduceerde het begrip ‘nataliteit’, oftewel ‘geboren zijn’. Ze gaf daarmee aan dat ieder mens volkomen uniek is als het ter wereld komt, maar vooral ook dat deze uniciteit ieder mens de mogelijkheid geeft om steeds weer **iets nieuws te beginnen**, iets nieuws de wereld in te brengen. Door initiatief te nemen om te handelen en te spreken, nemen mensen verantwoordelijkheid voor de wereld waarin ze leven. Dat nieuwe initiatief krijgt betekenis in de interactie met anderen. ‘De ander’ reageert op ons handelen en spreken, maar het is onvoorspelbaar op welke manier dat zal zijn. De ander is immers ook uniek en heeft de vrijheid te reageren zoals hij wil. Er is dus altijd een zeker risico verbonden aan het nemen van initiatief, omdat de reactie ook negatief kan zijn. Een voorwaarde voor mensen om ‘nieuw’ en ‘uniek’ te durven en kunnen zijn, is dat mensen elkaars verscheidenheid accepteren en waarderen. Iedereen heeft vrijheid van handelen en spreken. Verscheidenheid of **‘pluraliteit’ is dus een voorwaarde voor ‘uniciteit’**. En uniciteit is een voorwaarde voor het vernieuwen en het voortbestaan van de cultuur.

‘Onderwijs is het punt waarop we besluiten of we genoeg van de wereld houden om er verantwoordelijkheid voor te nemen en haar te redden van de ondergang, die, afgezien van vernieuwing, afgezien van de komst van de nieuwe en de jonge mensen, onvermijdelijk zou zijn.

En onderwijs is ook de plek waar we besluiten of we genoeg van onze kinderen houden om hen noch uit onze wereld te verbannen en hen aan hun lot over te laten, noch hen de kans uit handen te nemen om iets nieuws te ondernemen, iets wat wij niet hadden voorzien, maar om hen alvast voor te bereiden op hun taak om de gezamenlijke wereld te vernieuwen.’

Hannah Arendt (2006, p.193)

1.4 De functies van onderwijs

Gert Biesta, een onderwijspedagoog die zowel in Vlaanderen als Nederland grote bekendheid heeft gekregen, heeft drie functies of dimensies van onderwijs (of ‘educatie’) voorgesteld, mede geïnspireerd door de denkbeelden van Hannah Arendt.

De eerste functie van onderwijs is **kwalificatie**: het onderwijs moet kinderen zodanig toerusten dat zij een zinvolle bijdrage kunnen leveren aan de maatschappij, zowel in hun beroep als in het breder sociaal-maatschappelijk functioneren.

De tweede functie is **socialisatie**: onderwijs moet kinderen inleiden in de cultuur, door dat wat van belang en van waarde wordt geacht aan hen over te dragen en door hen deel te leren nemen aan de bestaande orde en culturele praktijken. Deze eerste twee functies noemt Biesta ‘scholing’. Ze hebben veel te maken met het kind dat geboren wordt als nieuw mens in een wereld die nog vreemd voor hem is.

De derde functie van onderwijs heeft veel te maken met het kind als ‘mens in wording’. Deze functie noemt Biesta **subjectwording** of **persoonsvorming**: onderwijs moet kinderen ondersteunen in de ontwikkeling van hun uniciteit, zodat zij een zekere autonomie kunnen ontwikkelen in denken en handelen en een zekere onafhankelijkheid van bestaande ordes en structuren.

1.5 Spel en onderwijs

Spelen vormt een rijke context voor socialisatie, kwalificatie en subjectwording. Kinderen zijn nieuwsgierig naar de wereld waarin zij geboren zijn en willen erbij horen en eraan meedoen. Het is de leerkracht die er mede voor zorgt dat kinderen toegang krijgen tot een bredere wereld. Hij haalt de wereld de klas in. Kleuters gaan voortdurend in interactie met hun omgeving en met anderen. Ze exploreren materialen en voorwerpen, brengen er ordening in aan, proberen uit wat ze daar zelf mee kunnen doen en blijven vaak net zo lang iets herhalen totdat ze het kunnen. Ook doen ze in hun spel na wat ze om zich heen zien; ze doen dat in rollenspel, maar ook door dingen te maken. Dat ‘nadoen’ is geen letterlijke imitatie van hoe de wereld ‘is’; het is een persoonlijke expressie van de indrukken die de wereld op hen heeft gemaakt. In hun spel construeren kinderen nieuwe ‘regels’ over de wereld waarin ze opgroeien. Hierdoor krijgen ze grip op de wereld en geven er een persoonlijke betekenis aan. **Socialisatie** en spelen gaan hand in hand.

